

М. ШАПОВАЛ

Військо і
революція

323

РАЙНЬСКА ПАРТІЯ СОЦІАЛІСТІВ-РЕВОЛЮЦІОНЕРІВ ЗА КОРДОНОМ

М. ШАПОВАЛ.

Військо і революція.

(Соціологічний нарис).

I.

Львів. Бібліотека
АН. УРСР

Щоб в'яснити природу війська і його ролі та завдання в революції, ми мусимо кинути загально-теоретичний погляд на само суспільство. Не тільки широкі інтелігентні кола, але навіть наука ще не виробила певного погляду на суспільство. Воно є й досі до певної міри загадкою, хоч так звані «суспільні науки», у великій мірі також і всякого роду філософія, дають дуже багато дефініцій суспільства — і ні однієї певної, загально-усталеної, науково бездоганної. Одначе за останні роки в соціології вже так багато призбиралося цікавих даних і матеріалів, що можна говорити, коли не про рішення проблеми, то принаймні про наближення до цього пункту, відкіль вже за прозорою завісою наукових придбань видно таємницю суспільства.

Розгадка суспільства лежить в проблемі суспільної структури. Що таке суспільство? Коротко і майже точно: суспільством називається скупчення людей, що живуть у взаємочинному звязку між собою, щоб то, у такому звязку, коли поведінка (акція) однієї чи кількох осіб спричинює поведінку (реакцію) іншої чи інших осіб. Поняття суспільства полягає не в особах, а в їх взаємочинній поведінці. Де нема взаємочинности, там нема суспільства, хоч би й були люди.

І щоб розуміти суспільство людське, треба з'аналізувати і скласифікувати форми людської взаємочинности, щоб то, зуміти побачити підстави і форми різних суспільних групувань. Людей еднає якась мета, роз'єднує якась сила чи інша мета, а тому, що цілей і сил багато — багато різних груп в суспільстві.

Єднаються індивіди в групи, групи єднаються одна з одною, виростають одна в другу, звязуються в агрегат, який ми вже й називаємо суспільством.

Вглядаючись в суспільний агрегат, ми помічаємо, що він представляє з себе не сіру, аморфну масу індивідів, а певну систему різних групувань їх, їх числові межі не покриваються; індивід зразу належить до різних угруповань, в яких він діє по черзі (родина, держава, язикова група, церква, партія, наукове т-во, кооператив, професійна спілка і т. д.). Диференціяція незвичайно різноманітна, кожне угруповання виконує якусь суспільну, або означає біологічну функцію.

Суспільний поділ праці є певним, хоч і не повним виразом всієї різноманітності суспільного розверстовування, що дає незвичайну складну картину, яку обхопити поглядом і докладно зрозуміти можна тільки при пильному вивченні і то різними

методами, починаючи від простого спостереження і кінчаючи докладним статистичним обчисленням.

Сучасна соціологічна наука застерігає нас рішучо від змішування дійсних суспільних групувань з звичайними статистичними величинами, наприклад: партія, церква, родина, язикова група, професійна спілка, і т. п. є дійсні групування з соціологічного погляду, а скажім, всі блондини або брюнети, всі горбаті або сліпі, всі прим. 5-ти або 50 літні — це є не групування, а прості статистичні групи, — між індивідами в таких групах нема ніякої функціональної взаємочинності. Соціологія вивчає тільки суспільні групування, кожне зокрема і всіх їх разом (суспільство), а статистичні групи з соціологічного погляду є фікції, вони можуть бути цікаві з иншого боку (суспільно-політичного, господарського, медичного, культурного і т. п.). Соціологія використовує всякі статистичні дані про фіктивні групи при вивченні фізіології суспільства, але не морфології.

Отже коли ми підійдемо до вивчення суспільства з анатомо-морфологічного погляду, то навіть і «неозброєним оком» помітимо такі головні групування:

1. расові	9. різноправні
2. полові	10. партійні
3. за літами	11. професійні
4. язикові	12. територіяльні
5. родина	13. психічні об'єднання для
6. держава	задоволення інтелектуаль-
7. релігійні	них, емоціональних і воле-
8. різномаєтні	вих потреб людини.

Я не згадую тут такі групування, як нація, кляса, що не такі прості, як попередні, але про це дещо пізніше. Не називаю такого «угруповання», як інтелігенція, бо це не угруповання, хоч часто інтелігенцію в буденній мові називають групою. Ще одно треба помітити тепер, це що суспільні угруповання поділяються на організовані (держава, родина, церква, професійна спілка, партія, наукове т-во і т. п.), характерною прикметою когріх є їх внутрішній поділ групи на керуючих (орган управління) і підлеглих, і на неорганізовані (расова, язикова, полова, за літами, різномаєтні, різноправні, територіяльні то що), у яких немає сталої організації, хоч іноді є початки організації*).

Розглядаючи вищенаведений перелік важніших суспільних групувань, ми помічаємо, що люде в їх групуються за однією якоюсь прикметою: членів родини звязує належність до даної родини, членів державної групи (підданих) — тільки піддан тво, члени партії звязані політичною метою, язикова група складається з людей, що говорять однією мовою, релігійна — що однаково вірують і т. п.

*) Напр. союз захисту своєї раси, жіноча спілка, союз захисту або плекання мови, союз домовласників, союз привілейованих (пр. дворян) чи уоподібнених правно, якийсь територіяльний союз то-що, при тім одначе число організованих членів даної групи бува дуже невелике в порівнянні з загальною кількістю індивідів даного соціологічного об'єкту.

Одна і та сама людина належить одночасово до різних угруповань: д. А. є членом певної держави, членом партії, проф. спілки і т. д. Кожне з цих угруповань певним способом впливає на поведінку д. А., при чім імпульси, які д. А. одержує від кожного угруповання, часто вимагають від його різної поведінки, творять колізію і т. п.

Коли б число членів вищевказаних груповань пооб'єднувати в кола, то при накладці одно на одно ці кола щільно не покриваються: межі язикового груповання виходять поза державні, державні часто охоплюють різні мовні кола і сегменти, те саме буває з расовим, релігійним, партійним, професійним і ин. угрупованнями.

Ці угруповання збирають людей однією якоюсь спільною прикметою і тому називаються простими або елементарними. Вищеперечислені 13 головніших угруповань є елементарні.

Але іноді буває, що кілька угруповань покриваються, межі проходять по одній лінії, наприклад, члени однієї держави (державна група) є в той самий час членами однієї мовної групи. Поведінка їх буде очевидно солідарною, як членів цих груп і між собою в межах потрібного груповання, котре в науці зветься кумулятивним (складним) сполученням.

Те, що в більшості випадків називається нацією, є власне складна група: територіальна + мовна + державна.

Кумулятивним, а не простим групованням є і така група, як суспільна класа.

Наприклад, робітництво: це груповання передовсім по професії, маєтково — бідна група, правно — упосліджена. В склад класи входять обов'язково, принаймні, потрібні об'єднання: професійне + маєткове + правне. Класа поміщиків: професійно — живуть з земельної ренти, займаються сільським господарством, маєтково — груповання заможних, правно — упривілейовані.

Класа селянства: професійно — хлібороби, живуть з власної праці, маєтково — бідні, правно — обмежені.

Словом, класа з соціологічного погляду є кумулятивним, а не елементарним сполученням. Каста також є кумулятивне сполучення.

Зв'язок елементарних і кумулятивних груп, об'єднаних територіальним фактором, творить суспільний агрегат (наприклад, село, місто), а всі груповання разом творять суспільство, яке систему взаємочинності елементарних і кумулятивних груповань та соціальних агрегатів.

Що суспільна взаємочинність виявляється не тільки в європейському масштабі, а власне у всесвітньому, то тепер ми можемо говорити про всесвітнє суспільство, як дійсний факт, а не філософічну абстракцію.

З попереднього ясно, що держава й суспільство, суспільство й нація, нація й держава — ці поняття не мають тотожного змісту.

Суспільство є сума всіх різноманітних — простих і складних груповань, межі яких не покриваються між собою, не покриті-

ваються часто і з державними межами. Наприклад: українська мовна група поділяється, принаймні, на дві територіальні, що не мають взаємної гравітації: Велика Україна і Галичина — одна група, Закарпаття — друга. Але є ще інший поділ: Лівобережна, Правобережна, Степова Україна, Галичина, Закарпаття, Кубань. Українська мовна група всередині поділяється на кілька релігійних групувань: православних, уніятів, католиків, штундистів, а частина Українців не входить взагалі в релігійне групування (безвірці).

Українська мовна група поділяється на кілька державних групувань: московська окупація, польська окупація, Сибір, Америка, Югославія, Чехословаччина і т. п.

Українська мовна група поділяється на різномасштабні групи (подавляюча частина бідних), різноправні (подавляюча частина обмежені в правах), різнопрофесійні групи (подавляюча більшість хлібороби), різнопартиїні і т. д. групи. На тлі різномасштабної диференціації виступають помітні обриси класових сполучень, як українських, так і неукраїнських, що живуть на українській території і органічно входять в систему суспільної взаємочинності на Україні. Ця система є суспільством на Україні, хоч і не зовсім українським суспільством.

II.

Ми б ще мусіли спинитись коротко на одному питанні, відповідь на котре має величезне значіння для розуміння суспільної механіки, а власне: яка є суспільна могутність окремих групувань і чим вона означається?

Суспільна могутність окремих суспільних групувань пізнається тільки при порівнянні сили впливу однієї групи на другу, щоб то, ми можемо прийняти науковий критерій для мірвання суспільної могутності груп так: при всіх інших рівних даних, суспільно більш могутню групою буде та, що:

а) має більше число членів або розповсюдженість свого типу (наприклад, родина є мала числом, але цей вид суспільного групування дуже розповсюджений),

б) більш організована,

в) більш солідаристична,

г) має кращий технічний апарат.

Приклади: расові групи є величезні числом (біла, жовта, чорна, червоно-шкура), але раси не мають своєї організації.

Полові групи: жіноча числом, навіть, більша мужської, але не організована, не дисциплінована, не солідаристична, не має технічного апарату, а тому її суспільна сила, рівняючи з мужською, дуже невелика, чим і пояснюється (не розглядаючи всіх причин такого стану жіноцтва) підпорядкованість жінок мужчинам і навіть їх правну упослідженість.

Професійні групи грають дуже важну роль в житті, вони своєю діяльністю і працею підтримують існування суспільства, але

суспільна могутність їх, сила їх впливу на суспільну механіку росте тільки в міру їх організації, солідаризму в поступованні, збільшення технічних засобів (цікава роль грошей в проф. спілках).

Групи бідних і заможних, або упривілейованих і правно обмежених чи й упосліджених — роль їх величезна: гуком їх боротьби наповнена історія, їх боротьба часто носить назву трагедії людства (і такою є справді). Гострі пароксизми цієї боротьби, коли на сцену історії виходять озброєні люди і убивають один одного і вирішують свої непорозуміння аргументом фізичного примусу, називаються соціальними революціями. Колосальну роль при тім грає технічний апарат боротьби — військо. (Виясненню ролі війська в революції присвячується весь наш виклад.)

Язикові групи: ні одна з їх в природі не є організованою сама по собі, а тому є релятивно слабкою, одначе ж, коли язикова група кумулюється з державною в межах певної території, тоді вона використовує могутній технічний апарат і засоби держави для збільшення своєї суспільної сили. «Самостійна», «державна» нація, «пануюча» нація — ці з'явища нам відомі і силу їх ми відчуваємо.

Партія — це є високий тип організованого, солідаристичного угруповання, що має величезний вплив на життя й діяльність інших груп, особливо, коли вона створить або зручно захопить в свої руки державний технічний апарат. Приклади маємо перед очима: большевики в Росії, фашисти в Італії, селянський союз в Болгарії. Як правило: партія впливає на значно більше число індивідів, ніж її власне. В суспільному процесі партія, як волеве об'єднання з ясною метою, певною програмою, доцільною тактикою і технічним апаратом (інтелектуальні сили, гроші, преса, бовві відділи), грає непропорційно велику роль, особливо в малокультурних суспільствах, де одна сильна партія не дозволить розвинути конкурентів. Питання про роль партій в суспільному процесі дуже цікаве, але докладніше тут ми не можемо спинятися. Найвищий ступінь суспільної активності партії виявляється в політичних революціях.

Державне об'єднання в порівнянні з іншими групуваннями в суспільстві є наймогутніше завдяки великій організації, великому технічному апаратові і силі примусу. Міждержавні стосунки, як правило, виявляються в чергуванні періодів «миру» з пароксизмами збройної активної боротьби — війнами. Сила технічного апарату держави залежить від степені суспільно-господарської культури, науки, техніки, природних багатств, географічно-топографічних прикмет території.

Функцію державного примусу в суспільстві виконують в історичній черзі різні групування. В історії європейської цивілізації останніх тисяч років можна означити: державні функції виконує релігійна група (власне її організована частина — церква), потім кляси: спочатку поміщцтво, а з середини

XVIII століття — буржуазія. В XIX віці розвинуто ідеологію панування робітничої класи (марксизм), однак на державну роль претендують професійні спілки (синдикалізм і гільдейзм), навіть здійснила державну роль партія (большевики, фашисти, селянська партія в Болгарії), підноситься в наш час ідеологія влади селянства, якої класи, і його партій (аграризм).

Держава є формою здійснення права власності певного суспільного агрегату на територію перед міжнародним світом, перед іншими державними колективами. (Земля може належати всередині суспільства особам, групам, державі, церкві і т. п., але на зовні держава охороняє територію, котрою монополює, суверенно володіє.) Держава окрім того виконує інші суспільні функції: охороняє внутрішній «спокій», регулює правила обміну вартостями (товарами, послугами і т. п.), що «циркулюють» в суспільній просторі. Ці функції держави є необхідні для людського колективного співжиття. Розуміється, ще є деякі функції, котрі полагодує держава, наприклад, установлює і охороняє систему мір, регулює транспорт і комунікацію і т. п. Здійснення функцій держави є можливим завдяки силі примусу, котра виявляється військом і його сурогатами (поліція, міліція з усіма «консеквенціями»).

Словом, суспільна сила держави величезна.

Родина — характеристика цього групування ясна більш менш. Від типу родини залежить тип суспільства, бо родина є першою майстернею, в якій обробляються індивіди. Соціологія odrіжняє три важніших типи родини: індивідуалістична, патріархальна і псевдо-індивідуалістична.

Індивідуалістична виховує самостійних, творчих, ініціативних індивідів, патріархальна — рабів родини, псевдо-індивідуалістична — рабів держави. Суспільна сила родини величезна завдяки розповсюдженості цього групування в суспільстві. Експерименти в напрямі насильного «реформування» родини не вдавались ні церкві, ні державі.

На цім ми скінчимо загальну характеристику груп з погляду їх соціальної могутності, обмежившись тільки вищеназваними групуваннями, бо для огляду всіх існуючих в кожному агрегаті угруповань не вистарчить і десяти томів. не то що п'яти сторінок (одних професійних групувань спеціалісти нараховують до 10 тисяч назв!).

III.

Вказавши головні суспільні групування й критерій для оцінки їх суспільної сили, ми мусимо вказати і основні риси суспільної механіки та поведінки індивідів (осібників).

Над механікою суспільства вже давно б'ється людська думка, але й досі не викрито з повною ясністю її законів. Говориться і про «динаміку» і про «фізіологію» суспільства, пишуться гори книжок про «філософію історії» і про «суспільну філософію»,

змішуються до купи історичні досліди над формами суспільства і генезисом їх з механікою сучасного суспільства, ототожнюється держава з суспільством, націю з державою, моралізується багато про «бажане», «найліпше», «моральне», «справедливе», але, опріч хитких гіпотез, опріч спекулятивно виснованих «тез», ми маємо дуже мало придбань наукової ваги.

Люде багато знають фізико-математичних правд, багато зробила наука в області біології, але дуже мало є усталеною в так званих «суспільних» науках, де на синтез ще мало заноситься: соціологія ще не стала предметом пильної наукової праці, і про своє суспільне життя люде знають безмірно менше, ніж про життя бжіл або комашні.

Одначе ми вже можемо сказати, що суспільство, як цілість, є звязком індивідів, згуртованих в окремі групи, принаймні, ті, що ми назвали. Перед нами й стоїть перше питання: що є причиною гуртування, коли само гуртування будемо розглядати, як притягування індивідів до окремих колективних цілостей? Різна степе́нь притягування (гравітації) розкладає аморфне людське скупчення на окремі колективні цілості, бо коли б між людськими одиницями була однакова сила зчиплення, то напевне люде б збивались всі в одну колективну цілість.

Коваль до коваля, хлібороб до хлібороба, вояка до вояки, учений до учених, одномовний до одномовного, діти до дітей, одновірець до одновірця, однопартієць до однопартійця і т. д. Ми бачимо, що людські одиниці розгуртовуються до своїх груп в залежності від полу, мови, професії, релігії, політичного переконання, раси, територіального сусідства і т. д. Притягування людей з однією прикметою або при сполученні кількох прикмет є безсумнівне і в своїх наслідках при масі з'явищ непереможне.

Індивід почуває солідарність до другого індивіда, що має ту саму або ті самі прикмети; солідаристичним є притягання людей, що розмовляють однією мовою, що належать до однієї раси, мають приблизно однаковий вік, однієї професії, одного релігійного або політичного переконання, одних симпатій, подібних переживань і т. д.

Люде з однією мовою притягуються, але вони ще більше притягуються, коли вони до того ж однієї професії, коли вони одного правового становища, коли вони приблизно однакової заможности (незаможности), однієї релігії, одного політичного світогляду!

Що більш прикмет однаковости, то більша степе́нь солідаризму, однаковости в поведінці, в стремліннях, в інтересах.

Ми знаємо, що суспільною клясою є складна група, котра має переважно три спільних прикмети: професію, однакове правне і матеріальне становище. Ми знаємо клясу селян-хліборобів заможних, клясу незаможних, клясу наймитів, кля у поміщиків, клясу промисловців, торговців. Можна суспільство

розбивати на більше чи менше число клас, в залежності від деталізації прикмет, але в грубих рисах можна прийняти і вищезгадану розбивку на класи.

Історія — є боротьба клас, кажуть марксисти. Так, це є правда, але не вся. Історія є боротьба суспільних груп — кажемо ми тому, що суспільство складається не тільки з клас. А хіба не можна сказати, що історія є боротьба партій? Хіба не боротьба церков? Не боротьба професій? Рас? Націй? На захист цих тверджень історик раси, професії, релігії і т. д. дасть тисячі фактів і доказів.

Тому безумовно правдивим буде твердження, що історія (під нею розуміється суспільний процес) є боротьбою суспільних груп. Розбираючи ж самі групи, ми побачимо, що головну роль грали організовані групи, а особливо важну роль грали складні (кумулятивні) сполучення.

З простих груп найважливішу роль грали і грають: родина, професія, церква. З складних: каста, нація, клас.

Родина, як організована суспільна група, є разом з тим біологічною цілістю. З родинних інтересів повстає багато і суспільних інтересів, але історія родини не є так ефектною, як історія інших груп. Професія — важна річ, але виступи професій во ім'я своїх окремих інтересів не роблять дуже глибоких переворотів, хоч в наш час страйк залізничників або шахторів може припинити всякий рух. Церква є організованою формою релігійної маси. Церква, як організація, зуміла втягти під свій вплив всіх громадян, навіть тих, що не вірують в бога: більшість населення пасивно піддається всяким церковним операціям. Нація має свій організований вираз в державі так само, як клас в партії, як релігійна маса в церкві, як професії в професійних спілках. Головна боротьба відбувається між націями, класами, професіями, релігіями, організованою силою котрих є держава, партія, спілка, церква.

Ця боротьба логічно є не примирима, хоч вона в періоди змори, перемир'я виявляється в різних формах компромісного співжиття. Метою кожної групи є повна перемога, підпорядкування собі противника, моральне і фізичне. Фізичне підпорядкування іноді досягається, а моральне ніколи, бо коли воно стається, то переможений противник зникає, як окрема індивідуальна цілість.

Шукання всяких компромісових форм є не поліпшенням становища противників, не створенням якихось «вищих форм» буття, а тільки перемир'ям. Угоди між партіями, церквами, державами є тільки часовим з'явищем, періодом підготовки сил для відновлення боротьби, мета котрої — знищення противника.

Найтяжча боротьба ведеться між класами.

І та клас, що захопила в свої руки державу — виходить переможцем над іншими. Вона захоплює в свої руки державу і обертає її в свій технічний апарат. Сила її тоді стає безмірно

великою. Тому що держава, як організація, має узаконений апарат примусу — військо.

Історичні форми комплектування війська та його озброєння змінювалися з протягом часу і з поступом технічної культури поліпшувалися; в наш час озброєння досягли нечуваної досконалості, але суспільна роль війська не змінялася: воно служило, служить і служитиме засобом технічного примусу над слабшими суспільними групами, які не взяли держави в свої руки. Еволюція форм організації війська, його комплектування, його технічної і військово-психологічної та політичної підготовки показує на саму еволюцію суспільних груп, зміну їх історичної долі, суспільної ваги, — взагалі на еволюцію суспільства.

І хто хоче добре розуміти генетику і механіку суспільства, той мусить добре знати історію війська і його суспільну природу.

Що таке військо по своїй суспільній природі?

З погляду соціологічного військо є спеціальною організацією, що грає роль технічного апарату переважно в руках держави. Переважно, але не завжди, бо, наприклад, такі суспільні з'явища, як партії, мають іноді зародок військових організацій, а в період революції військо стає, як правило, технічним апаратом партії, або партій, що роблять революцію.

Перехід війська на бік опозиційної партії вирішує долю даного державного режиму — він розбивається і уступає своє місце іншому.

І в таких групуваннях волевого характеру, як повстанство, як розбишацтво є технічний апарат — військо. Озброєне робітництво є військом професійної спілки. Коли церква виконувала функції держави в суспільстві, вона так само мала військо.

Ми можемо з певністю ствердити, що організовані суспільні групування (держави, церква, партія, проф. спілка) з численним складом членів мають або можуть мати свій боевий апарат — військо, неорганізовані ж суспільні групування (язикова група, расова, полова) і кумулятивні сполучення, в склад яких не входять організовані елементарні єдності, технічно-боевого апарату — війська — не мають.

Історія дає багачку фактичного матеріалу, котрий нас в тім переконує. Та й і ригіої це можна сказати: військо, як організація, може виникнути як наслідок виявлення якоїсь організованої волі. Військо само не виникає, тільки якесь суспільне і то організоване групування може стимулювати потребу в військовому апараті, потрібному в процесі боротьби суспільних груп.

Військо є секундарним (другорядним не в сенсі значіння, а в сенсі виникнення, генези) соціологічним з'явищем. Організація *sui generis*, потрібна для здійснення суспільної мети якогось групування, котрому військо мусить або повинно служити з найбільшою користю. Це зрозуміло: кожне суспільне групування хоче, щоб його технічний апарат служив йому найкраще для досягнення поставленої мети.

Умовою цього найкращого служення є дисципліна, послух. Дисципліну треба розуміти подвійно: військо, як технічний апарат, в цілому повинно бути в повному послуку того суспільного групування, котре його організує, а в друге — воно повинно бути дисциплінованим в своїм нутрі, в своїх частинах і пристроях, котрі виконують тільки технічний поділ праці, як частки однієї машини, котрі не мають ніяких своїх суверенних цілей і не можуть їх мати. Всі види зброї, як окремі організації, є тільки виявом принципу технічного поділу праці, те саме відноситься і до адміністративного поділу функцій в межах одного виду зброї.

Тому дисципліна у війську мусить бути подвійною: політично-суспільна дисципліна є вимогою того суспільного групування, при якому військо виконує ролю технічного апарату, і адміністративно-військова дисципліна, як умова існування самої військової організації, як система внутрішньої гармонії і доцільности в самому військовому організмі. Перший рід дисципліни грає суспільно-політичну ролю, другий — військово-технічну.

Для вироблення такої системи дисципліни служить вказівкою не тільки весь суспільно-історичний досвід, але й біологічний ґрунт суспільного існування людей. Річ в тім, що дисципліна практично установлює єдиний план дії, єдину волю, єдину мету дії. Вона економить ефективну силу (ударну) і змагається зменшити внутрішні тертя частини *ad minimum*, дбаючи про збільшення коефіцієнту корисної праці всього апарату. Всякі тертя зменшують ефективну силу, а це в момент виконання військом свого призначення грає колосальну ролю в рішенні питань життя і смерті. Біологічний інстинкт кожду живу істоту змушує берегти життя. Умовою збереження життя в боротьбі війська є дисципліна.

Теоретично це ясно, історичний досвід допоміг людям виробити основи військової організації і ці загальні основи є незмінні, непохитні, обов'язкові для всіх народів і для всіх віків.

Наші запорожці — ніби зразок індивідуального свавільства — виходячи на боротьбу, установлювали залізну дисципліну, надаючи кошовому отаманові право життя і смерті над кожним козаком і старшиною. І тепер те саме і скрізь.

Принципи залишаються непохитними, хоч при тім можуть мінятися організаційні форми, техніка і тактика, назви і терміни. Спроби «антимілітаристичних» концепцій війська, а навіть негачія війська в теперішньому суспільстві, не вдалися і не можуть вдатися. Коли ми констатуємо різномаетні і різноправні групування в суспільстві, то ми мусимо уявляти і механіку їх відносин — боротьбу і пароксизм її — суспільні революції; коли є партії, то буде боротьба і політичні революції; коли є держави, то будуть війни; коли є мовні групи, то буде їх стремління до суверенности, а це значить боротьба, а де є або може бути боротьба, там є або мусить бути

військо; де є військо там мусить бути дисципліна, цебто залізна, централізована, моно-центрична організація його. Моно-центризм — це є інший вираз солідарності вчинків, солідарності, що виникає на ґрунті однакового відчужання, думання — однакової культури, однакових інтересів.

Ми вказуємо на залізну логіку цих понять, бо вони впливають з закону механіки і діалектики соціального процесу. Соціологічне трактування самої теми є обов'язкове для кожного громадського діяча, політика, борця, бо в противнім разі люде сходять з наукового ґрунту і не могутимуть пояснити собі околишніх суспільних з'явищ, не могутимуть розуміти функціонального звязку в поведінці між індивідами і групами.

Отже тому й дивно була проповідь в 1917 році якоїсь «антивійськової» нашої боротьби, коли люде доводили непотрібність війська взагалі, а конкретному війську — непотрібність дисципліни.

Така проповідь цілком зрозуміла, щоб ослабити і знищити противника шляхом знищення його технічного апарату, але в приложенні до себе і своїх цілей проповідувати непотрібність технічного апарату боротьби — це значить відмовлятись від самої боротьби, це значить об'єктивно робити ту роботу, котру мусів би робити що до нас наш противник*).

Принципи військової організації не зміняться аж доти, доки не зміняться основи суспільної організації в теперішній фазі цивілізації людськості: коли зникнуть окремі державні групування, а натомість виникне одна всесвітня державність — тоді зникнуть і міждержавні війни, а тому не буде потреби мати військо; коли зникне розверстовання на багатих і бідних, упривілейованих і правно-упосліджених, тоді зникне і боротьба цих групувань, тому військо в цій часті буде також непотрібне; коли зникне боротьба партій за владу, тоді не буде політичних революцій, і тому зникне технічний апарат для переведення цих революцій. Але що ж? Природа держави фатально вимагає війська. Уявім собі, що люде заведуть всесвітню одну державу, а коли держава, то буде й влада: утримання її шляхом диктатури вимагатиме від неї утримання технічного апарату диктатури, цеб-то війська, а організація тієї влади шляхом демократії консеквентно веде за собою партії, цеб-то можливості політичних революцій і потребу... технічного апарату.

Ріжні партії є тому, що є ріжні суспільні групування, нарешті тому, що суспільство є певною системою між-групового і між-індивідуального поділу праці, при котрих є певні правні привілеї і упослідження, є певні маєткові ріжниці, що творять ріжницю в інтересах.

*) Коли весною 1918 р. я помістив у газеті «Відродження» в Києві ряд статей на тему про військо, висловивши при тім погляди, котрих тримаюсь і тепер, то вчув багато нарікань в соціалістичних колах і в рядах партії, до котрої і сам належу! І що ж ми можемо сказати тепер? Замість нас армії zorganizували собі наші противники і розбили нас.

Коли так, а це справді є так, то будуть різні групування, а це є передумовою боротьби, функціональним наслідком котрої є і буде... технічний апарат, цеб-то апарат боротьби — військо.

В абстракції ми уявляємо собі, що боротьба зникне при позитивному вирішенні проблеми рівенства: тоді не буде боротьби, не буде різних інтересів і різних групувань. В тім то й річ, що не можуть бути усунуті психо-фізичні різниці між людськими особняками, а з цього ви можете дедукувати різні групування, розверстовання. Люде не гомогенні, а гетерогенні в своїй психо-фізичній організації, чи можуть вони бути іншими в своїй суспільній організації? Система суспільного звязку є сама по собі системою психологічної взаємочинности. Соціяльний акт є психологічним актом.

Функціональний звязок між поведінкою людей є в дійсно-сти звязком психічних акцій і реакцій, цеб-то, зрештою психо-фізична гетерогенність (неоднородність) людей є основою суспільної гетерогенности групувань. Різниці є і будуть.

Буде існувати родина, як суспільна група *sui generis*?

Очевидно буде, бо родина є не тільки суспільною групою, а й біологічною одиницею, від існування котрої залежить існування роду людського взагалі. Родина є звязок біологічний, а тому ніяка інша суспільна група на може взяти на себе виконування функцій родини і зробити її непотрібною. Так само будуть існувати потреби інтелектуального єднання людей — значить будуть наукові асоціації, потреби емоціональні — викликатимуть мистецтво і різні асоціації мистецькі, релігійні; коли будуть потреби волевого порядку — будуть існувати партії, різні насильницькі асоціації, різні об'єкти для приложення карного права. Це вже одно вказує на потребу суспільного поділу праці, а що казати про цей поділ праці в господарстві, техніці здобування і обробки продуктів? Раз буде поділ праці — буде розверстовання професійне, буде обмін продуктів — цей кит сучасного суспільства.

Так само буде розверстовання по мовах: люде однієї мови мають більш інтенсивну солідарність між собою, ніж різномовні. Різниця в інтенсивности гравітацій є — загалом беручи — основною моторовою силою суспільної диференціації, зріжничкування, розверстовання.

В приложенні до мовних груп цей закон виявляється з непоборною силою, маючи свій вираз в так зван. «національному» почутті, котре в дійсности є більш складним комплексом, ніж любов до рідної мови. Чи люде скасують різницю між мовами, створять одну мову, що об'єднає всіх, як мріють різні утопісти? Припустім, що можна «денаціоналізувати» весь світ і прищепити йому одну, навіть не живу, а ідеально-вироблену мову. Зникнуть одні мовні групи, а залишаться інші, між якими буде боротьба.

«Золотий сон» людськості про усунення всіх різниць і «загальне рівенство» в його закінчено-простолінійному виразі є вічним сном, мрією, що осолоджує існування і переживає мрійників, але не має нічого спільного з реалізмом життя, з невмолимими висновками соціологічної науки.

Комуністична революція в Росії йшла під гаслами рівенства і закінчилась . . . розгромом культури, господарства, культом героїв і війська, мілітаризму, імперіялізму. Жахлива нерівність, порабощення трудових мас, поневолення партійно-комуністичних мас, національна неволя для інших народів, загальна морально-правова, матеріальна, культурна деградація, виродження, пониження біологічного рівня людського життя — ось результат большевицького «рівенства»!

Ми мусимо підкреслити — закінчилось культом героїв, війська, імперіялізму, шовінізму.

Таку відповідь дало життя на «золотий сон» і присягання та обіцянки комуністів. Такі відповіді вже траплялись і в далекій минувшині людського суспільства у різних народів і в різні часи.

Доки залишається суспільне розверстовування — доти лишається . . . військо.

IV.

Щоб в'яснити роль війська в революції, нам треба зупинитись над самою проблемою революції. Що таке революція? Загально думається, що революція — це насильний державний переворот. По формі це дійсно так, але таке пояснення було б не повне, бо існують різні прикмети при означуванні революції: національна, політична, соціальна, соціалістична, комуністична і ин. Революції називаються тим чи иным іменем в залежності від того, яку мету мають революціонери (демократичний устрій, монархічний), або які групи суспільства її роблять («буржуазна», «робітнича», «селянська», «фашистичка»), яка глибина змін в суспільстві мається на увазі (політична революція передає владу з рук однієї партії чи групи до рук другої, соціальна революція змінює розподіл груп в даній суспільній структурі). Варіацій революції може бути чимало.

Національна революція по ступі є оберненням подвійно-кумулятивного сполучення (територіальне + яzikове) в потрібне: територіальне + яzikове + державне. Одна нація перебирає функції державности в суспільному агрегаті від другої.

Суспільні революції виникають в боротьбі правно-упосліджених, соціально-пригноблених, економічно висискуваних бідних групувань проти пануючих заможних групувань. Ця боротьба виникає між класами і вибухає революційно тоді, коли поневолені класи набираються певної сили або спровоковані безвихідністю становища, визиском, злиднями, гнітом.

При великій силі і значному технічному апараті класи повстанці иноді досягають своєї мети. В історичному процесі

буржуазія, наприклад, вийшла і виходить переможцем в боротьбі з феодально-поміщицьким пануванням. Цій класовій боротьбі Маркс спробував надати формулу закономірності, вказавши, що з ростом техніки змінюються продукційні відносини, котрі власне і допроваджують назрівші в суспільстві продукційні сили до вибуху, до зміни правних, політичних, ідеологічних «надбудов». Чи це справді так — соціологічна наука ще веде спір, однак нам це не важно, бо ми можемо виходити з емпірично даного факту революції.

Яка б суспільна група не робила революцію, вона (група) мусить мати свій технічний апарат боротьби і розбити технічний апарат противника. Найкраще це досягається просто перебранням технічного апарату від противника! Однак, це не завжди можливо. Військо, зложене з adeptів самої пануючої групи, не піддається впливам ворожої соціальної групи. Військо з самих поміщиків ніколи не перейде на бік селян, військо з самих комуністів не перейде на бік буржуазії. Через те ідеальним військом для кожної суспільної групи було б військо, зложене з членів тієї самої групи. Однак це не завжди можливо.

Щоб могли панувати «40 000 жандармів» Миколи I (поміщиків), військо російської імперії мусіло бути колосальним. Через те його доводилось формувати шляхом державного примусу в більшості з членів інших суспільних груп. Щоб утримати це військо в політичній дисципліні, для того адміністрація і команда війська комплектувалась з adeptів державно-поміщицького групування. Дворяне командували, а мужики були гарматним м'ясом.

Взагалі в теперішніх державах військо складається з представників усіх клас, однак політична дисципліна для війська диктується тільки пануючими класами пануючої (державної) мовної групи.

От і погляньмо, якими засобами пануюча класова група досягає своєї мети.

Насамперед, проголошується принцип аполітичності війська. Військо не повинно займатися політикою, навіть не приймає участі у виборах, військові люде фактично перестають бути громадянами, хоч і мають всякі інші привілеї. Ідеологія пануючої групи вимагає від війська не займатись ніякою політикою, щоб воно сліпо, безкритично («дисципліна!») підтримувало режим пануючих, щоб-то, щоб військо служило тільки політичній меті пануючих. І дійсно, у війську ніякої навіть розмови про політику нема, військо аполітичне, а в той же час служить політичній меті! Спеціальна і загальна преса щодня торочить про «аполітизм», «присяга» на вірність зв'язує військових, нагороди, ранги, привілеї, паради, уніформа, «воєцька честь», «честь мундура» і т. п. — всі ці гарні декорації призначені, щоб замаскувати сторонню політичну роль його. Пануюча група старається зужиткувати всі методи оглулювання

військових людей, щоб зробити з них слухняні автомати, машину. Особливо цікава політика пануючої групи що-до представників інших національних (язикових) груп. Для них вигадано екстериторіальну систему комплектування, щоб вживати їх не проти «їх братів», а проти «чужих» і відповідно виховувати. Наприклад, ця система панувала в царській Росії і панує в комуністичній! Ця система виникала і існує в наслідок існування різних язикових груп і бажання одних груп панувати над другими.

Вивчення історії тільки однієї Росії дає багатий матеріал для характеристики військової політики пануючих. Аналогічна військова політика помічається скрізь і завжди, з незначними варіаціями. Англійці в Індії, Єгипті, Французи в Мароко, Тунісі, Німці, Французи, Бельгійці в Африці — скрізь те саме.

Пануюча група змагається зробити військо ідеально слухняним інструментом своєї політики. Для цього організується спеціальна освіта, виховання, спеціальна система контролю, догляду, адміністрації. Пануюча група мусить пильнувати, бо... представники інших суспільних групувань у війську можуть іноді одурити надії своїх володарів! Революційні перевороти фактично здійснюють військові люди.

Язикове групування підлеглої або чужої нації ніколи не може бути до кінця вірним своїм панам: факти з останньої війни свідчать про це. Чеські легіони, польські, українські військові елементи переходили в полон умисне і там формувались проти гнобителів свого народу. По силі впливу на поведінку своїх членів національні групування виявляють можливо найбільшу силу. Однак й інші (прим., класові) інтереси і настрої творили і творять у війську несподівані для пануючих ефекти. 12-ти мільйонна російська армія в 1917 році була грізним фактором розпаду старого режиму і суспільного життя в російській імперії: силою розкладовою було почуття класове і національне в різних формах і комбінаціях. Старий режим мусів спокутувати всю свою кривду, яку він наклав на 150 мільйонів людей.

Росклад війська веде до розкладу державности, якою б вона не була. Позбувшись технічного апарату, державне групування губить все своє значіння, його соціальна сила зводиться до значіння малого товариства, яких в суспільстві багато.

Що держава є формою панування якоїсь суспільної класи — тепер ледве хто сумнівається. А тому й військо є тільки технічним апаратом, що здійснює, підтримує це класове панування. Отже всякі розмови про надкласову природу держави і тим самим ніби «аполітичність» війська — є свідоме або несвідоме фальшування дійсности. Нема аполітичної держави, тому й нема аполітичного війська. Всяке військо є апаратом для переведення в суспільну систему якоїсь політики і то політики чисто класових чи групових інтересів.

Револуція політична передає владу з одних рук в другі, але тої самої класи. Коли ж влада переходить в руки представників іншої класи, тим самим логічно революція потроху чи раптом переходить в соціальну.

Соціальна революція завжди носить форми більш чи менш отвертої громадської війни. Тим самим і військо стає оборонцем і виразником тієї чи іншої класової політики, мусить відкривати своє політичне обличчя.

Щоб перемогти, революційна класа мусить зруйнувати стару військову організацію і створити нову, цеб-то, руйнувати не принципи організації, а змінювати особистий склад війська, особливо командний склад, щоб створити для себе аполітичний технічний апарат для переведення в життя політики революційної класи чи групування.

Цього вимагає суспільна механіка і доцільна політика. Хто цього не розуміє, той в революції є зайвою людиною, принаймні баластом, коли не шкідником.

V.

В світлі попередню наведених міркувань ясним становиться переїдений Україною революційний шлях.

Що революція почалась, яко соціальна — це не підлягає сумніву: військо, що складалося з селян, робітників, трудової інтелігенції, виступило проти режиму і скинуло його, а тому помилкою було затримувати військо під проводом оборонців старого режиму. Хіба неясно, що російський генералітет був під політичною дисципліною клас, проти котрих повстал революція? Брак політичного розуму у Тимчасового Уряду виявився тут вповні. Залишення старого командного складу було провокуванням маси до порушення і військово-технічної дисципліни.

Старий командний склад побачив, що військова організація гине, репетував і виступив контрреволюційно, це й було останньою провокацією розпаду війська.

Старий командний склад, хоч би й перед воєнним фронтом, мусів би бути змінений, а новий мусів би привчатись до керування. Революційна класа, чи класи, виступивши на кон життя, мусіли будувати своє військо: найлекший спосіб перебрати військову масу під свій провід шляхом усунення того складу, котрий був культивований в атмосфері політичної дисципліни старому режимові.

Переміна вищого командного складу мусіла статись протягом двох тижнів після першої перемоги революції. Цього не сталося, і було зруйновано військо.

Воєнна і військова політика була причиною перемоги большевизму. Большевицька воєнна і військова політика була правильною, з погляду інтересів большевиків. Вони назначили «главковерхом» прапорщика Криленка, котрий політично

був душею і тілом большевик, а з того почалась раптова зміна командного складу в старому війську і закладка початків нового війська. Процес цей розвивався паралельно, хоч в протилежних напрямках: одне руйнувалось, друге будувалось.

Большевики спочатку створили міцну систему політичної дисципліни війська, а потім — військово-технічна дисципліна прийшла сама собою.

Українська військова політика була правильною тільки спочатку, цеб-то, в період боротьби за українізацію частин у старому війську. З погляду українського це було правильно, а з погляду російського і старорежимного — це було руйнуванням їхньої сили. Одначе угодовська політика Центральної Ради що-до Тимчасового Уряду внесла в рух українізації війська велику отруту... недовіря.

591
Українське старшинство (соціально сільська і дрібна інтелігенція, зв'язана з селянством) і козацтво (селяне) були членами своєї класи, тієї політики не ухвалило, пішовши на соціальну революцію. Центральна Рада все-таки робила, що могла, насамперед дбаючи про скріплення політичних позицій всього українства: на це були заангажовані всі сили, треба було переводити організацію культури (насамперед школи), а тому до соціальних реформ мусіла переходити поступово, повільно готуючись і розробляючи підстави тих реформ, а головне те, що Центральна Рада не була органом законодавчим, суверенним, — а тому за соціальну політику ніс відповідальність Тимчасовий Уряд; але що він був нездатний вести соціальну політику в інтересах трудових мас — це було ясно тоді: тактика Тимчасового Уряду залежала од війни (яку треба було ліквідувати) і від Установчих Зборів (скликання яких Уряд уперто проволікав). Так чи инакше, а всенародний рух, об'єктивно соціально-революційний, перекинув Тимчасовий Уряд, а з Урядом упала і Центральна Рада, на кошт якої було списано помалки Уряду.

Українізовані війська (більш І мільйону, представлені на III всеукраїнському військовому з'їзді) стихійно під впливом большевицької агітації демобілізувались. Україна позбулась своєї армії протягом двох місяців.

Чи українська маса, як язикова група, почувала потребу своєї національної державности? Факти говорять, що ні. Українська маса жила тоді духом російської революції: при боротьбі Центральної Ради з московсько-большевицьким наступом українські полки оповістили «нейтралітет», а де-які виступили активно проти української влади! Це і є показником тодішнього стану національної свідомости селянсько-робітничих мас. Після повороту Центральної Ради з Німцями українська військова політика пішла неправильно і то в кількох напрямках.

Перше. — Українська влада стала на ґрунт, що треба мати «правильне» українське військо, а тому треба доручити його організацію спеціалістам — офіцерам російського генерального штабу, що звелось на практиці до русифікації українського

військового міністерства, головного і генерального українських штабів (період міністрування п. Жуківського). Верховні органи української військової організації були фактично в руках російської національної групи, котра по закону соціальної механіки могла діяти тільки на шкоду українській справі.

Друге. — Українські тимчасові військові формації, вільне козацтво, всякі коші і нарешті «синьожупанники» були розпущені, обеззброєні, а натомість міністерство пропонувало якийсь «великий план» організації українського війська. І майже всі Українці не розуміли значіння маніпуляцій «української» військової влади! Через кілька днів після обеззброєння синьожупанників вже був зроблений державний переворот: прийшов російсько-німецький гетьманат, на службі котрому залишився майже повний склад вищих «українських» військових установ на чолі з Слівинським, начальником «українського» генерального штабу. Росіяне зробили переворот, будучи на чолі українського війська. Всі Слівинські, Кириї, Присовські, Скоропадські і т. д. досить себе показали. Більшість їх згодом опинилась потім в... російській добровольчій армії, що громила Україну.

Помимо нездібности української влади (березень-квітень 1918 р.), головною пружиною перевороту і розгрому українських сил була українська військова політика.

Третє. — Військові українські частини, що затримались або зорганізувались підчас гетьманату, були невеликі, вони мали всього 4—5 тисяч. І ці озброєні Українці стали основою української революції в осени 1918 р., основою другої української Республіки. Чиста українська стихія дала добрий ефект: друга революція була разом політичною і соціальною, національно-українською. Основні військові організації були українські, особливо важну роль грали січові стрільці. Але в масі військового старшинства не було свідомости, що революція є соціальною.

Провідники війська думали, що державу можна будувати якусь надклясову, «тільки національну», і це тоді, коли військо складалось з повстанців — селяне і робітники, неймовірно розлючених реакційно-поміщицьким режимом німецько-російської гетьманщини. Провідники війська не були морально зв'язані з військовою масою.

В лівобережних частинах було вже знати вплив російського старшинства, на бік української влади перейшло багато військових «штабів» і старшинських комплектів, утворених змосковщеним гетьманатом. Українська армія незабаром ясно складалась з двох формацій: малосвідомого національно, соціально-революційного козацтва і реакційно-російського з малою домішкою українського (поступового) старшинства. Між українською політичною владою і українським козацтвом стояв морально чужий їм шар військового старшинства. Патріотичні військові українські частини були в меншості (і то головню — січові стрільці!).

Відступ української влади і армії з Києва був трагедією нації, що була в неволі, бажала визволитись, але не мала свого військово-боевого апарату визволення. Визвольна армія може складатись тільки з членів тієї суспільної групи, що повстала за визволення. У Винниці (лютий 1919) я представив українській владі проєкт організації української земельної (селянської) армії, основою котрої було: армія організується територіально (по селах, волостях, повітах), старшинство формується з українських партій, селянської спілки, учитель тва і з здібних селян-козаків. Поставивши кадри такої армії, треба було розпустити хмари російського старшинства, що пасивно волоклося за українською владою і чекало «Антанти» і добровольців з Одеси. Проєкт був прихильно прийнятий, але... в життя його не переводилось, бо всю увагу було покладено на переговори з «Антантою» в Одесі, де були Французи і російські добровольці, від імени котрих говорив з Українцями навіть генерал, що був перед кількома днями начальником штаба південного українського фронту! Російське старшинство фактично керувало українською армією і саботувало, губило всю українську справу. Українська влада жила під гнітом надій, що тільки фахові старшини «генерального штабу» спасуть (власне створять!) справжню (!) українську армію. І трагедія нації, що не мала у себе відповідних органів для озброєної оборони, продовжувалась в 1919 і 1920 роках. Армії не було створено, бо влада над військом фактично була в російських руках. Українське патріотичне, ідейне старшинство було тільки на низах, а команда... в російських, реакційних руках. Тому було дивно: Українці розпочали національну (політичну і соціальну) революцію, а команда була в руках національно несвідомих або й просто чужих та ворожих укр. справі людей.

І через те, що українська державна політика не розгадала загадки війська і революції — ми програли справу.

Українська революція була національною, а військо її... не національне. Українська революція була соціальною, а військо її було в руках соціальних ворогів повставшого народу Почавшись всенародно, революція українська zdeградувала на «петлюрівську». Українське селянство стріляло з вікон на нещасну одступавшу українську владу і армію.

Коли ж армію цю признати за чисто-українську, то очевидно весь наш народ українським не був!

Весною 1919 року зрозуміли закон революції тільки січові стрільці, але вони вже тоді керуючої ролі в українській армії не грали. В той же час повіяло великою реакцією з антанським психозом з Галичини. «Антанта дасть допомогу, треба нам у всьому бути подібними до Антанти», сказали українські політики, забувши, що по закону соціальної механіки вони мусіли б бути подібними до українського повставшого лоду.

Українська армія по своїй політичній характеристиці мусіла б бути органічною частиною повставшої української

більшості — селянства, поскільки селянство складає 95 % нашої нації.

В час визволення повставша кляса селянства (майже вся нація) мусіла вся стати військом — тоді успіх був би на нашому боці. Фантом Антанти погубив Україну. Два роки (1919—1920) боротьби несли нам дезорганізацію, а большевикам — організацію. Правда, боротьба наша була тяжка на три фронти: большевики, руські старорежимці і Поляки, але коли б 30-мільйонне українське селянство було морально зв'язане з українською армією, то вона перемогла б.

Українська армія в цілому по духу не була революційною армією повставшого народу — такий присуд мусимо ми зробити з соціологічного погляду. Вона була більш анти-большевицькою, ніж національно-революційною армією.

Військова політика була в корні неправильна: командний склад був чужий до всієї ідеології і психології української трудової більшості. Суспільна механіка мститься на тих, хто її не розуміє. Замість комплектування армії українським революційно-визвольним старшинством, замість виступити всім і вся політично-одностайно з більшістю народу — у нас було навпаки. Фінляндія, Естонія, Латвія, Литва одбилися од большевиків, Україні — ні.

Національно-суспільна некультурність сканітулювала перед національно-свідомим ворогом.

VI.

Які ж основні риси мусять бути в нашій визвольній боротьбі? Підкреслюю слово боротьба.

Жити — вегетувати — це одно, а жити — боротись друге. Життя — процес стихійний, боротьба — процес телеологічний (метоставний): жити можна просто, працювати, одержувати платню за працю або самому здобувати продукти, харчуватись і т.п., а коли боротись, то значить вибирати собі мету боротьби, виробляти собі напрям і засоби її, а також оправдувати в своїй свідомості і мету і засоби, цеб-то, мати вистарчаючу ідеологію своєї боротьби, її вище культурно-суспільне й етичне оправдання.

Боротись можуть тільки люди з творчим підкладом душі, бо боротьба — творчість.

Оглядаючи українське суспільство, ми багато бачимо таких, що живуть, і мало таких, що боряться. І це природно. Так було, так і буде.

Ми будемо говорити про боротьбу, як про метоставний процес.

Отже означимо коротко мету нашої боротьби.

Кажемо: національне, політичне, господарське визволення українського народу.

Коли нація є (типово) територіяльно + язиково державним угрупованням, то очевидно, що і визволення національне є

фактично визволенням політичним і культурним, державним і господарським.

Як територіальне групування українська мовна група мусить здобути собі право на свою територію, цеб-то, монопольне право приватної власності на неї з погляду міжнародного права. Таке право національної власності на територію практично здійснюється тільки в одній формі — в державі. На землю людина право власності закріплює способом займанщини, снадщини, купівлі, оформлюючи це право «синім папіром», а як здійснюється право власності на територію? Займанщиною здійснюється, а державою охороняється.

Чому нам це право потрібне?

Тому, що інші нації намагаються нас випхати з території, тому, що визискують нашу фізичну силу, духову енергію, природні багатства нашої території, визискують нашу працю. Паразитують на нас, а щоб охоронити свій паразитизм — фізично змушують нас коритись, а щоб ми не виявляли опору — розкладають нас соціально: знищують нас, як мовну групу, ослаблюють систему нашої взаємочинності, не дають змоги розвивати апарат соціального зв'язку і культурного зросту — мови, чим змушують нас до деградації.

Розкладаючи нас, як мовне угруповання — ослаблюють наші шанси на життя і розвиток, отже ми по закону самоохорони мусимо реагувати на це, цеб-то, боротись: силі протиставити силу.

Соціально ми є неповна нація.

В суспільстві, що живе на українській території, ми займаємо велике місце, але ми не творимо цілого суспільства.

Під цілим або повним суспільством ми розуміємо таке населення, котре, маючи одну мову, разом з тим організоване так, щоб всі свої потреби задовольняти працею і творчістю своїх членів.

Що український народ не творить тепер повного суспільства — це ясно з першого погляду. Українці виконують функцію хліборобську, де-що роблять в області дрібної торгівлі, де-що в області народньої освіти, працюють фізично в індустрії (складаючи при тім меншість індустріального робітництва на Україні). А хто веде, у чийх руках промисел, велика торгівля, фінанси, адміністрація, культурна творчість вищого порядку, військо і т. п.? В чужих, не українських руках. Чи ці функції потрібні для життя і розвитку суспільства? Потрібні. Їх виконують чужинці, домінуючи над нами не тільки політично, а головно — суспільно.

Один приклад: ми не маємо літератури для вищешкільної науки українською мовою. Не кажу вже про оригінальну, а хоч би мали перекладну з чужих мов — і цього нема в потрібному розмірі. І живемо чужою науковою літературою. Усуньте протягом одного дня чужинців з їх літературою — і ми залишаємося без вищої науки! Це треба ясно усвідомити і отверто говорити. Те саме з промислом, торгівлею, фінансами: усуньте

чужинців з їх фабриками, копальнями, залізницями, банками, конторами і т. д. — і суспільство не зможе правильно функціонувати. Який висновок з цього? Чужинці у нас є політично і господарсько шкідливі для нас, але суспільно в цей момент потрібні і будуть потрібні аж до того часу, доки ми не збудуємо свого промислу, обміну, фінансів, вищешкільної науки і т. д., — словом український народ ще мусить витворити відсутні тепер деякі важні органи свого суспільного, самостійного в собі існування...

Як їх здобути? Є тільки два способи: або самим створити, своєю працею, ініціативою і економічно витиснути з України всі чужі органи — на це треба довгого часу творчої праці, — або насильно забрати у чужинців весь промисел, торгівлю, фінанси, залізниці, будинки, інвентарь — це-то, шляхом соціальної революції (іншого нема!), як робили, визволяючись, всі народи. Розуму, знання, культури духової, навіть соціально-революційним шляхом, конфіскувати не можна!

Еволюція або революція — іншого нема.

Який же з цього висновок?

Коли почалась революція, яку по щирості вели тільки трудові класи (селянство і робітництво), то питання стало ясно: експропріація чужинців в першу чергу. Експропріація — значить насильне скасування чужого права власності на українську землю і на чужі фабрики, банки, залізниці, будинки і т. п., що стоять на українській землі, але належать не Українцям. Селяне і робітники поставили справу просто і ясно: силою забрати це все в свої руки, а колоніальних плантаторів та визискувачів вигнати. А наша інтелігенція?

Вона стала проти такого напрямку і всіма силами боролася проти народніх стремлінь, організувала українську армію, але суспільно-політично підпорядковувала її ідеї непорушення колоніально-капіталістичного status quo, віддавши провід армії переважно в руки людей, ворожих всяким елементарним стремлінням українського селянства і робітництва, більшості нації. Через це все селянство і робітництво відкинулось від інтелігенції і пішло за чужинцями — більшовиками, котрі їм пообіцяли передати промисел, фінанси і т. п. в колективну власність.

Так українська інтелігенція програла історичний бій. Держави не створила, бо раніш не вміла створити повного українського суспільства, бо... в слушний час не признала революції, як одного з двох способів створення незалежності українського суспільства.

Не признавши революції, відкинувши її, тим самим наша інтелігенція відкинула один з двох способів, власне методів визволення, вибравши натомість — еволюцію. Вибрати еволюцію — це значить признати тимчасово status quo ante, дореволюційний стан річей: присутність на Україні і панування (політичне і суспільне) колоніального капіталу.

Українська інтелігенція сама вибрала цей стан річей, цим ставши в повну суперечність з методом мілітарної визвольної боротьби, з ідеєю українського війська. Хто не признав революції, цеб-то, насильства над ворогом, той не признав і українського війська. Хто признав соціяльне панування чужинців на Україні, той мусить признати і політичне його панування, цеб-то, часово зріктись своєї самостійности, державности і технічного апарату держави — війська.

Замість революції — еволюція, цеб-то, боротьба економічними і культурними засобами, а не мілітарними. Військо в таким разі не потрібне. Через те і прийде з konieczністю капітуляція перед окупацією. Московська, польська, румунська окупація, очевидно, будуть прийняті, як тимчасово неминуча форма існування українського народу. Цю форму українство намагатиметься найшвидше пережити, але все таки еволюційно, методами всякої боротьби, опріч мілітарної. Всякими силами, але без війська.

Через те перед нами шлях організації боротьби, політичної, господарської і культурної відповідно обставин, в яких живе український народ.

Усамостійнення і створення українського суспільства шляхом революції не вдалось через те, що українська інтелігенція не приняла обов'язкових преміс соціальної механіки, не пішла з більшістю нації, з трудовими класами, — і через те не змогла організувати війська тієї більшости.

Значить залишився шлях еволюції не тільки для інтелігенції, а й для трудових клас. Інтелігенція сама ніколи не визволить України, бо вона не є соціальною групою з самостійними інтересами. Визволення України має організувати тільки трудова частина нашої нації: селянство і робітництво.

Очевидно, що селянство і робітництво (головно селянство) мусить витворити в собі всі елементи повного суспільства і щойно тоді скинути чужинецьке панування. Скидання це инакше не може статись, як тільки методом революції, цеб-то, насильства над противником. Проблема визволення і створення своєї держави нерозлучно звязана з проблемою війська.

І коли трудова інтелігенція вироблятиме методи культурної, господарської і політичної боротьби, вона не матиме права без рішення обминати проблему війська. Виховання всієї нашої трудової нації повинно піти в напрямі вироблення і засвоєння всіх методів боротьби і в тім числі мілітарного. Зневажливого відношення до військової функції в суспільстві не повинно бути, коли хто думає справді про боротьбу.

Перш над усе всяка форма організації повинна бути основана на засвоєнні найбільшої пляновости й дисципліни, солідарности й послуху. Це однаково відноситься до партії, професійної спілки, кооперативу і т. д. Це перша основа «військовости» — хто звик до гармонії, пляновости, дисципліни в житті, той буде на своїй місці і в війську.

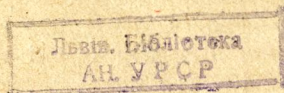
Друге: знання техніки військової в найбільш передових країнах мусить бути нам критерієм для оцінки сил наших ворогів і приятелів. Необхідним елементом освіти Українця мусить бути знання основних підстав військової науки, військової техніки та історії.

Виучування військової справи у нас мусить стати такою почесною річчю, як і філологія і т. п. Писати вірші, ходити в театр, паморочити людей попівством, говорити про політику в кав'ярнях — це ніби загально-признане діло, а виучувати і знати реальні методи боротьби за визволення (військову справу) хіба це зайве, непочесне? «Підготовка війська» в формі вульгарного «гімнастикування» у нас не повинна мати місця.

Підготовка народу до боротьби мусить провадитись в усіх живих напрямках: класово-професійної, кооперативно-економічної і політичної боротьби. При тім в системі боротьби мусить бути вказане місце для військової підготовки народніх мас.

За гірку темноту в суспільних питаннях Україна ще мусить послужити чужинцям. За невміння створити військо, за ворожість інтелігенції до дійсних визвольних інтересів народу — мусимо спокутувати. Але з того буде наука: визволення народу, військо — народ і соціальна революція — це мусить стати нерозлучним елементом всеукраїнського думання.

21. IV. 1923.

Рл 5547_у

М. ШАПОВАЛ

Військо і
революція